

a právního osvětlení. Právě teorie, která vyvozuje z právního řádu jednotlivého státu cestou delegace právní povahu norem mezinárodního práva, dává pochopiti závaznost těch norem, jichž stanovení určitý stát nebyl účastněn. Theorie Wenzelova sbíhá se s teorií Kelsenovou, ač mezi nimi jsou zvláště v otázce adressátů¹⁵⁾ norem práva mezinárodního velké rozdíly. Pokud jde o praktickou stránku obou těchto teorií, nutno Wenzelově teorii dáti přednost, neboť odpovídá přítomnému stavu práva mezinárodního, a to proto, že jest vybudována *methodou empirickou*.

Jak jsme naznačili, není o povaze práva mezinárodního velké názorové jednoty. Přehlížíme-li nynější stav literatury práva mezinárodního, vidíme, že většina autorů stojí na stanovisku, že právo mezinárodní jest právem. O důvodu platnosti tohoto práva panuje však spor. Stojí tu proti sobě celá řada různých teorií, z nichž nejhlavnější jest *theorie právního přesvědčení* a *theorie volní*. V našem pojednání obírali jsme se novějšími zástupci této druhé teorie. Právo mezinárodní snaží se opíratí o právní přesvědčení na př. *Bar, nověji Nelson a Hatschek*; právní přesvědčení by bylo velmi nespolehlivým právním fundamentem.¹⁶⁾ Vzhledem k tomu, že platnost mezinárodního práva jest v dnešní době určována vůlí, resp. souhlasem (konsensem) států, nelze o tom pochybovati, že základem jeho jest jedině vůle států. Dobře to vyjadřuje nyní prof. Dr. *Niemeyer*,¹⁷⁾ když praví, že dnešní stav práva mezinárodního jest určen myšlenkou suverenity států, t. j. větou, že vůle státu uvnitř i na venek jest jediným zdrojem práva. Tento základ práva mezinárodního jest příčinou krise jeho, ale nutno s ním i nadále počítati. Přes všechny hrůzy a pohromy, jež suverenita států v podobě právního i politického subjektivismu přinesla, jest k právnímu i politickému objektivismu ještě daleko. Vývoj světa i jeho organisace řídí se jinými zákony než normami právními

Úměrnost plnění v obligacích.

K. K o u k a l (Brno).

V právních řádech zápasí o nadvládu v pojetí obligačních vztahů smluvních stran dva principy: princip neomezené autonomie vůle a princip povinné úměrnosti vzájemných plnění (při dvoustranných smlouvách úplatných).

Při úplatných obligačních jednáních jsou ve hře hospodářské zájmy obou stran, formálně úplně rovnocenných, takže výslednice snažení obou smluvníků, smlouva skutečně uzavřená, nejlépe odpovídá zájmům každé z nich. Státu je vyhrazeno zakročení toliko

¹⁵⁾ Pozn. Pro obor čs. práva nelze zastávati, že občané jsou adressáty norem mezinárodního práva, neboť tyto normy nejsou postaveny na rovně zákonu. Srv. k tomu zprávu ústavního výboru číslo sněm. tisk. 2343/1921.

¹⁶⁾ Srv. Dr. Ant. Hobza, Právo mezinárodní, str. 24.

¹⁷⁾ Völkerrecht, 1923, str. 11 a násl.

tehdy, kdy nesporně nebylo ani formální rovnosti vůle smluvních stran nebo když je aspoň vážná pochybnost, že by taková volnost a rovnost vůle při smlouvě skutečně existovala. To jest v těch případech, kdy alespoň jedna ze stran je nesvéprávná buď úplně nebo částečně. Jinak však sféra soukromých úmluv mezi zletilými jest zakročeni státnímu uzavřena.

Proti tomuto mínění, hájenému s vervou přesvědčení téměř náboženského, namítají ti, kdož nechtějí obětovati svůdným dedukcím správný pohled na skutečný hospodářský a společenský život, že není vlastně rovnocenností vůlí smluvních stran a také svoboda jich je velmi omezena. Převážná část téměř všech obligačních jednání uzavírá se pod tlakem více nebo méně naléhavé nutnosti na té neb oné straně. Není-li však hospodářské rovnosti smlouvajících se stran, není-li rovnosti vzdělání a intelektu, není možno, aby státní ochrana před vykořisťováním se strany silnějšího vztahovala se pouze na osoby nesvéprávné. Chce-li stát býti skutečně nad společností, chce-li ztělesňovati ideu spravedlnosti v hospodářských a společenských vztazích, musí normami neb jinými co možná dostačujícími prostředky bdíti nad tím, aby zásada čirého sobectví »homo homini lupus« neslavila právě v obligačních jednáních, kdy denně se stýkají strany různých individuálních, hospodářských a společenských kvalit, svůj nejskvělejší triumf. Naopak stát má dozíratí na to, aby každému smluvníku dostalo se z úplatné obligace takového prospěchu, jaký odpovídá spravedlivému úsudku nestranného pozorovatele. Z těchto zásad je zřejmo, že jde o rozpor dvou filosofických směrů v nazírání na úkoly státu a jejich uplatnění v úvahách de lege ferenda.

Do jaké míry a jakým způsobem má býti zásada úměrnosti plnění chráněna právními předpisy, v tom nejsou intervencionisté (přívrženci státního zásahu do »svobody« smluvní) shodni. Nechybí hlasů se stanoviska dnešní společnosti úplně pessimistických: jsou to socialisté, kteří hlásají, že odstranění nerovnosti a vykořisťování je vázáno na nezbytný předpoklad zrušení soukromé vlády nad výrobními prostředky.

Proti tomu občanští intervencionisté, nehodlajíce se dotýkati zásadních principů panujících hospodářských a právních řádů, snaží se smířiti s nimi zásadu úměrnosti plnění v určitý kompromis. Daří se jim to na několikery způsob. Buď prohlašují, že jde o vadu v souhlasu, dovozujíce, že není možno, aby jedna strana s plným vědomím a řádným souhlasem přijala podmínky nespravedlivě těžké a jí poškozující. Druzí vidí slabost této argumentace, neúplné a neodpovídající ve velmi mnohých případech skutečnosti, a snaží se vyvoditi neplatnost, po případě naříkatelnost takových právních jednání z jiných zachovávaných principů: tak míní, že podobné smlouvy odporují dobrým mravům nebo dokonce ohrožují veřejný řád. Opět jiní vidí v podobných normách vůbec jen uplatnění aequity, jakožto vrcholné zásady právní.

Rozbor všech těchto mínění možno ponechat stranou. Normativně jde o omezení volnosti smluvního obsahu tou okolností, že v případě určitého rozpětí mezi hospodářským významem plnění jedné a druhé strany může smlouva býti jednou z nich (poškozenou) naříkána. Jest

potom již věci bližšího provedení, za jakých modalit jest připuštěno nařikání takové smlouvy a jak se určuje rozdíl plnění. Cílem státního zasažení je buď snížení plnění smluvníka poškozeného, buď zvýšení plnění strany profitující, nebo možnost ustoupi od smlouvy a navrátiti předešlý stav. V některých případech vyhražuje si nad to stát uplatňování vlastního trestného nároku vůči vykořisťovateli.

Zavéstí úměrnost plnění do úplatných smluv je úkol velmi nesebný, nejen pro odpor, jež kladla rozšířená a vžitá filosofie individualistická, opřená o rozvířný soukromokapitalistický hospodářský řád, nýbrž i pro rozlehlost otázek, jež nutno regulovati. V dějinách právních řádů vidíme, že první upoutala pozornost otázka přípustnosti úroků a ta také byla první upravována zákonnými předpisy. Důvodem toho bylo, že samočinné »rozmnožování« peněz nejdříve upoutalo pozornost teoretiků i praktiků, nad to pak úvěr konsumní, jež tvořil převážnou část úvěrového podnikání dob, kdy výše i přípustnost úroků po prvé byla normována, vážně ohrožoval právě vysokou úrokovou mírou vrstvy sociálně nejslabší, v nichž vždy byl domovem.

Kdežto úročná zápůjčka je jednou z nejstarších materií smluvních, do níž státní moc zasahovala na ochranu sociálně slabšího, naopak úprava pracovního poměru ve smyslu úměrnosti plnění teprve v moderní době připoutává intensivně k sobě pozornost zákonodárcovu. Celkem pak možno říci, že jednou z tendencí dnešního zákonodárství sociálního v užším slova smyslu (zejména zákonodárství dělnického) jest snaha zmírniti rozpor mezi subjektivním uvažováním toho, kdo pronajímá svou práci, a objektivními (t. j. peněžními) úvahami podnikatele, jehož lepší posice hospodářská a sociální mu dovoluje ukládati druhé smluvní straně břemena, nesrovnatelná nejen s plněním, jehož se jí dostává, ale i se zájmem společnosti jako celku.

II. Tyto dvě důležité skupiny obligačních smluv (*mutuum* a *locatio conductio operarum*) vyvinuly se po stránce úměrnosti plnění zcela nezávisle od ostatních. Pro zbývající skupiny byla v tomto směru do určité míry precedenčním případem nejdůležitější z nich smlouva trhová, kde byla po prvé vytčena úměrnost plnění aspoň do určitého stupně.

Jest to známý institut *laesio enormis*, zavedený konstitucí císařů Diokletiana a Domitiána, zrušený Konstantinem a opět obnovený Justinianem.

Laesio enormis byla výjimkou z individualistického ducha římského práva. Glossatoři, bystře rozpoznavše v autonomii individuální vůle vedoucí zásadu římského práva, vykládali *laesio enormis* vadou souhlasu, výklad, který se namnoze udržuje po dnešní dobu. Avšak slova reskriptu, jímž institut tento zaveden (2, C, De rescind. vend. IV, 44): »*humanum est, ut ... recipias*« ukazují spíše na zásadu vyšší spravedlnosti, *acquity*, jakožto na vedoucí motiv. Proti učení glossatorů bylo to církevní právo, které celou otázku postavilo na jiný základ, na základ křesťanské spravedlnosti. Vlivem recepce i kanonického práva byla zásada ochrany před zkrácením přes polovinu ceny zachována v právních řádech evropských až do doby velkých kodifikačních koncem 18. a počátkem 19. století. Avšak právě v té době rozkvět liberalistického individualismu nepřál zásadě úměrnosti plnění

a omezil ji na skutečné minimum, leckdys (Code civil) ještě více než byla v původním právu římském. Chování individualistické revoluce francouzské k principu úměrnosti plnění jest vůbec charakteristickým: zákonem z 3.—12. října 1789 zrušeno omezení úrokové míry a zákon ze 14. fructidoru III. roku republiky zrušil platnost Diokletianova reskriptu o *laesio enormis*. Vedle vlivu liberalistické představy o svobodě a její působení na hospodářský a společenský život národa jest v tomto opatření zřejmý ohled na rychlé znehodnocování revolučních papírových peněz, assignatů. Do Code civil dostala se sice »la lésion« přímluvou Napoleona, tehdy prvního konsula, avšak v rozsahu velmi zúženém, jak bude dovozeno níže. Také občanský zákon rakouský (z roku 1811) rozšířil sice ochranu před zkrácením přes polovinu ceny na všechny smlouvy úplatné, avšak v celku nepovzněl se nad pojetí římského práva.

Teprve úpadek liberalistického nazírání a rozvoj sociálního citění a smýšlení koncem minulého století dal zákonodárným pracem jinou tendenci. Vývoj zákonodárství směřuje zřejmě k tomu, aby bylo zabráněno obohacování jedné strany na úkor druhé a aby byla nastolena zásada úměrnosti plnění ve smlouvách jako pravidlo generální, nevázané již na určitý zlomek »obecné« hodnoty věci, nýbrž mající zřetel k subjektivnímu nazírání stran. Tato tendence je zřejma z moderních kodifikací civilních, tak z občanského zákoníka pro říši Německou (z r. 1896), z uherské osnovy obč. zák. z r. 1900, ze švýcarského obč. zák. (obligační právo z r. 1911) a konečně do určité míry z III. dílčí novely k rak. obč. z. o. (č. 4. § 879, čís. nař. z 19. března r. 1916, č. 69 ř. z.). Proti tomuto celkovému směru nepadají na váhu některé odchylky (tak Rumunsko do r. 1865 zachovávalo předpisy rak. o. z. o. v tom směru, toho roku zrušena ochrana před zkrácením vůbec; Španělsko, Portugaly). Celkem však dosud nikde*) neplatí zásada úměrnosti plnění bez omezení, nýbrž je vázána na některé okolnosti, jak vysvitne ze srovnání uvedených zákonných předpisů.

Právní řády evropské, pokud se snaží smluvníky chrániti před vzájemným vykořisťováním, s výjimkou Anglie, lze rozdělit na dvě velké skupiny podle toho, zda podržely římský způsob fixace poškození určitým zlomkem »obecné« hodnoty věci nebo zdalí brání »nápadnému« poškození jednoho smluvníka, ponechávající soudci, aby zjistil, zda v konkrétním případě skutečně šlo o »nápadný« rozdíl v plněních, jakož i jsou-li zde příslušné subjektivní okolnosti, na něž je soudcovský zákrok vázán.

K této skupině patří především občanský zákon pro říši Německou (čl. 138). Neplatným se prohlašuje právní jednání, jímž jedna strana získává pro sebe nebo osobu třetí »unter Ausbeutung der Notlage, des Leichtsinns oder Unerfahrenheit eines Anderen« takové majetkové výhody, že »den Umständen nach die Vermögensvorteile in auffälligem Missverhältnisse stehen«. Takové právní jednání jest neplatné, protože odporuje dobrým mravům.

Na podobném základě stojí švýcarské obligační prá-

*) Na zákonodárství Sovětské Rusi nebral jsem zřetele, nemaje náležitých pramenů.

v o. čl. 21., zařazený do kapitoly o obsahu smlouvy po článku, stanovícím neplatnost smluv, svým obsahem nemožných nebo zákonu neb dobrým mravům odporujících, prohlašuje za *naříkatelnou* pro poškozenou stranu smlouvu, jejíž uzavření bylo jednou stranou přivoděno »durch Ausbeutung der Notlage, der Unerfahrenheit oder des Leichtsinns des Anderen«. Tedy slovní shoda s německým obč. zák., proti němuž (čl. 852) značí zhoršení ustanovení, že právo smlouvu naříkati promlčuje se během roku od uzavření smlouvy.

K normám dosud uvedeným přimyká se číslo 4 § 879 *rakouského obč. zák. o b. č.*, zavedené III. novellou k obč. zák. (§ 90): Poněvadž jsou neplatna právní jednání směřující proti zákonnému zákazu nebo dobrým mravům, jest neplatna obzvláště smlouva, jestliže někdo »den Leichtsinns, die Zwangslage, Verstandesschwäche, Unerfahrenheit oder Gemütsaufregung eines anderen dadurch ausbeutet, dass er sich oder einem Dritten für eine Leistung eine Gegenleistung versprechen oder gewähren lässt, deren Vermögenswert zu dem Werte der Leistung in auffallendem Missverhältnisse steht.« Proti předpisům obou právních řádů dříve uvedených zachycuje tu civilně právní pojem lichvy širší rozsah okolností, v nichž smluvník slabší může býti vykořisťován stranou silnější.

Na podobném základě je vybudován § 782 *osnovy u. h. o. b. č. z. a. n. a.*

Na rozdíl od subjektivního měřítka, používaného při odhadování rozpětí mezi plněními obou stran podle předpisu uvedených zákonů, zůstaly dva významné právní řády věrny objektivní míře původního ustanovení římského. Je zajímavo, že povstal spor o samém podkladě uvedeného předpisu Diokletianova, tak totiž, že nechybělo hlasů pro mínění, že jádrem zákona jest abstraktní ustanovení věty první (»Rem maioris pretii si tu vel pater tuus minoris pretii distraxit, humanum est, ut vel pretium te restitue te emptoribus fundum venditum recipias auctoritate intercedente iudicis, vel si emptor elegerit, quod deest iusto pretio recipies«), nikoli, jak se všeobecně za správné považovalo a odkud také institut obdržel svoje jméno *laesio enormis* čili *ultra dimidium*, věta druhá (»Minus autem pretium esse videtur, si nec dimidia pars veri pretii soluta sit«). Pineles na příklad, i jiní soudí, že tato věta obsahuje toliko rozhodnutí konkrétního případu, císaři předloženého, nikoli všeobecné určení minimální hranice rozdílu cen.

Nicméně zvítězilo pojetí, že poškození, má-li se naň vztahovati působnost tohoto zákonného ustanovení, musí převyšovati polovinu »obecné« ceny věci. De lege lata tak ustanovují Code civil a rakouský o. z. o. (Dokončení příště.)

Z P R Á V Y.

Hlásime sa k práci. Keď sme v roku 1921 zakládali „Spolok čs. poslucháčov práv“, netušili sme, že i jemu bude prisúdene toľko tej hašterivosti a nesvárov, ktorými je neustále stravovaný náš život verejný. — Bohužial presvedčili sme sa za krátko, že rozpory medzi nami a jednou časťou našich kolegov stávajú sa čím ďalej neprekonateľnejšími,